

DIE JERUSALEMSE BOEKROLLE.

'N VERRASSENDE VONDS EN 'N GROOTSE TAAK*).

Dit gaan in die lewe van 'n wetenskap dikwels soos in die bestaan van 'n mens. Daar is periodes van rustige arbeid, weinig belewenis, kalme gang van sake, roetinewerk, wel noodsaaklike maar tog ook wel oninteressante pligsvervulling. Maar dan plotseling word die eentonigheid verbreek, verrassende ervarings gemaak, die „ope werklikheid” beleef, onvermoede vergesigte ontsluit, nuwe take gesien, arbeid vir jare besef en geesdriftig aangegryp.

Die Outestamentiese wetenskap kan nie kla oor gebrek aan sulke spannende momente nie. As mens in voëlvlug die geskiedenis van verrassende ontdekkings op sy gebied gedurende die laaste honderd jaar nagaan, dan is daar amper geen tiental jare waarin die rus van die kamergeleerde nie versteur is deur 'n opsigbare vonds nie. Daar is die roman van die ontdekking van die eerste 43 blaaie van die oudste en een van die waardevolste handskrifte van die Griekse Bybel, die Codex Sinaiticus, in 'n prullemandjie van die St. Catharina-klooster by die Sinai deur TISCHENDORFF in 1844 en sy aanvulling in 1859. In 1868 vind sendeling KLEIN die Mesa-steen as eers-ontdekte monument van oud-Hebreeuse skrif uit die Israelitiese koningstyd. Die vind in 1871 deur die Franse konsulêre amptenaar CLERMONT-GANNEAU van een van die waarskuwingsinskripsies wat die heidene die toegang tot die heilige ruimte in Herodes se tempel verbied, was na die inhoud nou juis nie so belangrik nie, maar SIMONS kan tog met reg opmerk dat dit miskien die kosbaarste skrifstuk is wat ooit in Palestina gevind is „want de ogen van den God-Mens hebben het aanschouwd”. In 1880 volg dan die ontdekking van die inskripsie waardeur die Siloa-tonnel van Hiskia se waterleiding aan die lig gebring is, en in 1887 die geweldig belangrike vonds van die kleitafeltjies van El-Amarna, wat 'n vloed van nuwe lig op die voor-Israelitiese Kanaan gewerp het. 'n Aangename klein present was die eerste kleitafeltjie op Palestynse bodem gevind, tydens die opgraving van die Tell-el-Hesi in die jare 1891-93; en van die 90-er jare het die welkome verrassing van groot gedeeltes van die Hebreeuse origineel van die Spreuke van Jesus Sirach uit die rommelkamer van die sinagoge van Oud-Kaïro verskaf (1896/7). In hierdie en die volgende 10 jare het die Oxyrrhynchus-papyri uit die afvalhoop van die Egiptiese Fayum-distrik in menigtes tevoorskyn gekom, wat wel nie die Outestamentiese wetenskap direk geraak het nie, maar die stille hoop gewek het dat daar ook nog eens Outestamentiese papyri sou opduik uit Rahab se ingewand, 'n hoop wat nie beskaam het nie.

---

*) Lesing gehou by die opening van die akademiese kursus 1949 van die Teologiese Fakulteit, Afd. A.

Ons s'n, die 20ste eeu, kon nie gelukkiger geopen het nie as met die vonds, so ver van huis, van Hammurapi se wetteversameling in die land van sy aartsvyand Elam in 1901. Die klein Papyrus-Nash, in 1902 aan die lig gekom, skyn nouliks naas die koninklike wetgewing vermeld te mag word nie, maar is tog 'n kosbare kleinood met sy voor-Masoretiese teks van die Goddelike wetgewing van die Tien Gebooue, moontlik so vroeg as in die 2de eeu voor Chr. te datere. Dan volg in hierdie aan verrassings so ryke eerste tiental jare van ons eeu die Elefantine-papyri van die Joodse militêre kolonie in Suid-Egipte uit die 5de eeu voor Chr. (1903), die Taanak-kleitafeltjies-argief uit voor-Israelitiese tyd (1903), die duisende spykerskriftablette van die Hetitiese koninklike argiewe van Bhogaz-keui naby die hoofstad van die teenwoordige Turkse ryk, Ankara, in 1906 en volgende jare, en as rustieke variasies die terugvind van die kalender van plaaswerksaamhede van 'n Israelitiese boer uit die Gesergebied (1908) en van potskerf-etikette van wyn- en olieleweransies aan Agab se hof, die Samaria-ostraka, in 1908-11.

Na so veel opwindends het 'n rustiger tiental jare seker nie rede tot klagte aan die adres van Fortuna gegee nie, temeer waar die 20-er jare van ons eeu weer uit vol Sinterklaas-sakke rondstrooi. Daar kom in 1920 die Oud-Assyriese wetteversameling aan die lig, wat weer ander ooreenstemmings met die Outestamentiese wetgewing verskaf as die Hammurapi-codex, in die volgende jaar reeds gevolg deur die ontdekking van die Hetitiese wette. In 1925 lewer die Nuzi-tablette in hulle Hurritiese wetsgebruike so geweldig interessante verduidelikinge van die gewoontes uit die Patriargetyd, terwyl vanaf 1928 die „Venkelkop” naby die „Witte Hawe” in Noord Sirië die beroemde Ras-Sjamra-tablette opgelewer het wat 'n hele geslag van Ras-Sjamrane onder die Outestamentici van die laaste 20 jaar gekweek het en inderdaad van die grootste betekenis is voor ons kennis van die Kanaänitiese godewêreld, mitologie en kultus waaroor die gegewens totsover so skraal was.

In 1931 vergas Egipte ons weer: waarskynlik afkomstig uit dieselfde bogenoemde Fayum-distrik kom daar 'n 183 papyrusblaai aan die lig (die na die Amerikaanse koper CHESTER-BEATTY genoemde) wat groot stukke van die Ou Testament in Grieks en van byna al die boeke van die Nuwe bevat en wat na die ontdekking van die Codex Sinaiticus die belangrikste vonds van Bybelhandskrifte geblyk het. Mesopotamië wil egter nie agterbly nie en die opgrawings in Mari aan die Midde-Eufraat vanaf 1933 verskaf met sy duisende kleitabelle eerste-handse kennis van 'n totsover tamelik duistere periode in die geskiedenis van die Nabye Ooste, die tweede helfte van die 18de eeu voor Chr. „De betekenis der spijkerskriftabletten uit de koninklijke archieven van Mari (Tell Hariri) kan met die van Tell-el-Amarna en Bhogazkeui worden vergeleken” skryf Prof. BÖHL (*Bibliotheca Orientalis* I, 4 Juli 1944, bl. 55). In die midde van dieselfde 30-er jare lewer die bodem van Palestina die kort militêre rapporte op potskerwe uit die benoude dae van die laaste weerstand van

die Judese vestings teen die oormatige Babiloniese mag tydens koning Sedekia, die sogenoemde Lagis-briewe, en in ongeveer dieselfde jare, 1935–36 word die atmosfeer weer vol gespanne verwagting met die eerste vonds van papyri in die Palestynse suidelike grensgebiede, by die teenwoordig in nuusberigte so dikwels genoemde El-Auja, die sogenoemde Negeb-papyri, die eerste ooit op Palestynse bodem gevonde papyri, wat in die Westminster Atlas 1947 nog genoem word die belangrikste dokumente in hierdie eeu in Palestina gevind, 'n kort daarna deur die feite agterhaalde bewering. Waar hierdie in Grieks en Arabies geskrewe papyri uit die 6de en 7de eeu ná Chr. afkomstig is, het hulle vir die Outestamentiese wetenskap nie so direkte waarde nie afgesien van die verrassing dat die mening dat eintlik alleen Egipte bo die Delta die geskikte klimaatsomstandighede verskaf vir die bewaring van papyri uit die Oudheid deur hierdie vonds geloënstarf is.

Die oorlogsjare het soos te verwagte was 'n verduistering ook van die argeologiese vensters meegebring. Wie had kan dink dat so gou na die tot swye kom van die groot krygsrumoer berigte sou deurkom, eers vaag, dan beter onderskeidbaar, nou dank sy die Amerikaanse voortvarendheid onmiskenbaar duidelik en verifieerbaar, van 'n handskriftevonds wat die uitgewer van *The Biblical Archaeologist* in die nummer van Mei 1948 laat spreek van „the most important discovery ever made in Old Testament manuscripts.” In April van dieselfde jaar skryf Prof. ALBRIGHT, die welbekende en waarskynlik geniaalste van die huidige argeoloë van die Ou Nabye Ooste aan die ontdekkers; „My heartiest congratulations on the greatest manuscript discovery of modern times! What an absolute incredible find! And there can happily not be the slightest doubt in the world about the genuineness of the manuscript.”

Dit lyk dikwels in die geskiedenis van die argeologie dat daar 'n selfde onnaspeurbare eleksie heers as op ander terrein, nl. dat die dwase en swakke en onedele en wat niks is, uitverkies word om die wyse en sterke en edele en wat wel iets is op die gebied van die wetenskap te beskaam. Dis menigmaal nie die here argeoloë en filoloë en teoloë, die hooggeleerdes en hoogerwaardes, wat tot die vind van die verborge skat verwaardig word nie, maar die eenvoudige siele. Die Rosetta-steen, wat die sleutel tot die ontsyfering van die Egiptiese hiërogliefe verskaf het, is deur Napoleon se soldate by skansgraafwerk in die Noordelike Delta blootgelê. Waarom moes dit juis 'n sendeling wees, wat gewoonlik meer na siele as na klippe soek, wat die Mesa-dokument moes ontdek? In 'n waterdam van die ou Jerusalem plassende en baljarende seuns en veral die een van hulle wat by ongeluk in 'n gat beland het is tog nie die aangewese persone om so'n opsienbarende ontdekking as die van die Siloa-inskripsie te maak nie! Dat die Arabiese arbeider wat die eerste kleitabletjie op Palestynse bodem gevind het gedink het dat hy 'n stukkie seep opgedelf het, pleit tog nie vir argeologiese vernuf nie. 'n Eenvoudige Egiptiese fellah-vrou wat 'n soort primitiewe kunsmis bymekaar

gemaak het in die ruïnes van vergane paleise word tot ontdekster van die koninklike kanselarystukke van die Farao's van die Amarnaperiode gepromoveer. En geestig skryf Prof. DE LANGHE van Nijmegen in sy ampstaanvaardingsrede oor die Taal van Ras-Sjamra-Ugarit in 1948: „Lentearbeid op een akker houdt soms nog meer in zich dan de belofte van een gezegenden oogst van tarwe, koren of gerst. In Maart 1928 stootte een Arabische boer bij het beploegen van een veld tegen een steen, die de afsluiting bleek te zijn van een Mykeense grafconstructie. Dit was de toevallige aanloop van een reeks opgravingscampagnes, waarvan de resultaten onvermoed belangrijk voorkomen.”

Dit was 'n groep rondtrekkende Bedoewiene, die mins geagte deel van die bevolking van Palestina en omgewing, wat in die Palestynse somer van die jaar 1947 op pad van die Jordaandal na Betlehem by die Noordelike end van die Dode See in 'n gedeeltelik ingevalle grot hoog teen die hange van die rotswande van 'n wadi by die ingestorte hoofingang verbryselde kruike gevind het waarin met swart lak toegesmeerde in doeke gedraaide boekrolle gebêre was. Die Bedoewiene het 'n gedeelte van die inhoud na die Mohammedaanse sjeikh in Betlehem gebring, wat gedink het dat die skrif 'n vorm van Siries was en hulle na die Siriërs van Betlehem verwys het. Hierdie het hulle Metropoliet in Jerusalem, ATHANASIUS JESHUE SAMUEL, hoof van die ortodokse Siriese St. Markus-klooster van die boekrolle in kennis gestel wat so wys was om hulle te koop. Laat in Augustus van 1947 is die kloosterbroeder Pater BULOS SOWMY gestuur om die grot nader te ondersoek, maar die hitte was toe so ondraaglik dat hy slegs enkele minute daarin kon vertoef. Hy het alleen nog kans gesien om stukke doeke en talryke fra mente van manuskripte en gebreekte kruike op die vloer van die grot waar te neem. 'n Gedeelte van die vonds, nl. 6 van die 11 rolle is deur die Bedoewiene aan die Hebreeuse Universiteit van Jerusalem verkoop, waar die betrokke geleerdes totsover enigsins karig was met nadere informasie.

Dit was eers midde Februarie 1948 dat die Siriese metropoliet kontak gesoek het met die American School of Oriental Research in Jerusalem, toe Vader BUTROS met sy broer KARIM die skool besoek het met 5 boekrolle wat hy by die katalogisering van die kloosterbiblioteek teengekom het, en waaroor hy nou graag informasie wou inwin. Die direkteur van die American School was op 'n uitstappie na Iraq, sy plaasvervanger was JOHN C. TREVER van die International Council of Religious Education. In die kwartaalskrif *The Biblical Archaeologist* van September 1948 gee TREVER 'n spannende verhaal van hoe hy die ver naamste inhoud en belang van die rolle ontdek het. Die sleutel tot die inhoud van die een rol was die voorkom in 'n paar reëls van tweemaal die uitdrukking *lelô*, wat hom uit sy woordeboek geblyk het slegs 4 tot 6 male in die Ou Testament voor te kom. Dit was merkwaardigerwys die teks van Jesaja 65 : 1 „Ek het My laat vind deur die wat na My nie gevra het nie; Ek het My laat vind deur die wat My nie gesoek het nie!”

wat voor hom gelê het. Die een rol het 'n volledige Jesaja bevat soos by oor en weer besoeke aan en van die klooster in die volgende dae geblyk het. Die voortvarendheid waarmee Dr. TREVER die kosbare manuskrip met verlof van die Metropoliet en onder die beswarende omstandighede van die Palestynse troebele ondersoek en gefotografeer het, kan nie genoeg geprys word nie. Sy mede-„Fellow” aan die American School, Dr. WILLIAM BROWNLEE, het alle hulp verleen en ontdek dat 'n ander boekrol 'n kommentaar op die boek Habakkuk bevat. Die twee ander rolle het al gou geblyk aan mekaar te pas en dit het gelyk 'n soort disipline- of ordeboek te wees van een of ander ou Joodse sekte en is „The Sektarian Document” gedoop.

Die 28ste Februarie, tien dae na die opwindende ontdekkings vandag juis 'n jaar gelede, het Prof. MILLAR BURROWS, die direkteur van die skool teruggekom en is direk 'n begin gemaak met lesings oor die Habakkuk-kommentaar en die Sektariese dokument. Afdrukke van die gefotografeerde tekste was reeds na Prof. ALBRIGHT in Amerika gestuur en die 15de Maart het per lugpos sy gelukwens en datering aangekom. Planne om die grot te gaan besoek moes na ernstige ondersoek weens die gevaarlike toestande in die land na beëindiging van die Britse mandaat helaas opgegee word. Einde Maart het die wetenskaplike personeel Jerusalem verlaat. Intussen was die inhoud van die boekrolle, behalwe die een wat te bros geblyk het om so spoedig te behandel, op foto's veilig in hande van die Amerikane en die wyse Metropoliet het daarvoor gesorg dat die originele in die geheim na 'n veilige plek buite Palestina gebring is. Ongelukkig is die eerste oorbringer van die rolle na die American School, Vader BUTROS SOWMY, by die onluste in Jerusalem gedood.

Die vonds van die Jesaja-handskrif is werklik 'n evenement in die geskiedenis van die Bybelteks. As ons bedink dat ons gebruiklike Hebreeuse Bybel, die bekende „Kittel editio tertia”, teruggaan op handskrifte wat nie ouer is as die 10de eeu na Chr. en dat nou plotseling 'n teks wat minstens byna 10 eeue ouer is ons in hande gegee word en wel 'n so komplette teks van 'n hele en daarby 'n so uiters belangrike Bybelboek as die Jesajarol, dan duisel dit ons. Hier het ons 'n boekrol seker gelykende op maar nog ouer as dié wat Jesus self in hande gehad het toe in die sinagoge van Nasaret die boek van die profeet Jesaja aan Hom oorhandig is en Hy dit tot by die 61ste hoofstuk oopgerol en gelees het: „Die Gees van die Here is op My, omdat Hy My gesalf het om die evangelie aan die armes te bring” (Luk. 4 : 16vv.).

Die materiaal waarop die Jesajarol geskryf is, is die fynste, die beste bereide van die 11 gevonde rolle, hoewel dit nog van 'n betreklik ruwe soort vel gemaak is wat nog nie die fynheid van die eintlike perkament besit nie. Die rol is in totaal $23\frac{3}{4}$ voet lank; dit is saamgestel uit 17 stukke van verskillende lengte, die kortste 10 duim, die langste 25 duim; die hoogte van die velle is dieselfde, nl. $10\frac{1}{4}$ duim. Die kortste vel

bevat 2 kolomme skrif, die langste 4. Die velle is met linne draad aanmekaar gewerk. Aan die eerste vel, waarmee die rol begin, dus die mees regse, was 'n skutblad aangewerk, wat wel verlore gegaan het maar die gaatjies van die drade is nog sigbaar op die vel. Daar was geen skutblad aan die end van die rol nie, en daar is ook geen spore van 'n rolstok waaraan dit vasgeheg was nie. Die gevolg is dat die laaste kolom van die manuskrip baie gely het. Die Jesajarol was meermale aan die onbeskrewe agterkant gerepareer en versterk, en die donker kleur in die midde aan die agterkant van die rol bewys sy veelvuldige en langdurige gebruik en spreek van die honderde hande van lesers wat die rol by die lees af- of toegerol en vasgehou het. Hoe graag sou mens die geskiedenis van al die hande ken en van wat die vashou en lees in al die harte en lewens teweeg gebring het!

Die Jesajarol is blykens die skrifvorms die oudste van die gevonde versameling. Reeds die bogenoemde Dr. TREVER van die American Schools het gemeen te kan vasstel dat die skrifvorm uit dieselfde tyd of ouer is as die genoemde Nash-papyrus met die Tien Gebooie en die begin van die Sjemâ wat eers in die 2de eeu ná Chr. gedateer is, maar deur ALBRIGHT e.a. nou in die 2de eeu vóór Chr. gestel word (*Journ. Bibl. Liter.* 1937, pp. 145ff.). In 'n „Editorial Note” in Nr. 111, die Desembernummer van BASOR (die Bulletin van die American Schools) gee ALBRIGHT as sy weloorwoë mening dat die gevonde Jesajarol ouer is as die Nash-papyrus en waarskynlik uit die 2de helfte van die 2de eeu voor Chr. afkomstig. Reeds in April 1948 had die Associated Press oor die handskrifte wat die eiendom van die Hebreeuse Universiteit van Jerusalem is gerapporteer, dat Dr. SUKENIK van hierdie Universiteit verseker had dat 'n gedeelte van hulle oor die 2,000 jaar oud was, uit 'n periode voor die verwoesting van die Tempel in 70 na Chr. (*Bibl. Archaeologist* Mei 1948, p. 23). H. L. GINSBERG wat in die Desembernummer van BASOR onder die opskrif „The Hebrew University Scrolls from the Sectarian Cache” nadere informasie gee oor die deur Dr. SUKENIK ondersogte manuskripte meen dat die paleografie en ortografie van die ander rolle eerder Herodiaans as Makkabees is, dus eerder uit die einde van die 1ste as uit die 2de eeu voor Chr. afkomstig, maar dat die inhoud van daardie rolle ongetwyfeld voor-Romeins is en gedeeltelik uit die Makkabese dae van stryd teen die Siriërs afkomstig kan wees. Waar ook ALBRIGHT in genoemde „Editorial Note” van die ander rolle die datum as Herodiaans of voor-Herodiaans stel lyk dit of die Joodse en die Amerikaanse geleerdes wat eerstehandse kennis van die rolle verkry het, dit in hoofsake oor die datering eens is, 'n besonder verblydende resultaat, veral waar daar 'n enigsins geprikkelde stemming tussen hierdie groepe ontstaan het in verband met die informasie oor en publikasie van die manuskripte.

Die velle van die Jesajarol is met 'n half-skerpe voorwerp netjies gelinieer voordat die skrywer sy pen daarop geset het. Daar is ook

duidelik 'n vertikale lyn aan die begin van die kolomme, sodat elke reël reg onder die ander begin; in die Habakkuk-kommentaar is die vertikale lyne besonder duidelik sowel aan die begin as aan die end van die kolomme. Die woorde is nie óp die lyne geskryf nie, maar daaraan gehang, soos die vorm van die Hebreëuse letters van die sgn. vierkante skrifvorm dit wenslik maak. Dit tesame met die besonder reëlmatige handskrif van die kopiëe gee aan die Jesajarol 'n uiters welversorgde voorkome. Alleen die letter l (*lamed*) steek bo die skriflyn uit en merkwaardig is dat die letters m (*mem*), s (*sade*) en k (*kaf*) ook aan die begin en in die midde van die woorde na onder uitsteek, 'n verskynsel wat ook in die Aramese papyri uit Egipte wat seker twee tot drie eue ouer is voorkom. Die woorde is duidelik deur tussenruimtes van mekaar geskei, die onderskeiding van sinne is nie so merkbaar nie; wel word perikope aangegee deur op 'n nuwe reël te begin en waar die voorgaande reël volgeskryf is, die volgende te laat inspring. 'n Negental figuurtjies aan die rand van die kolomme kan nog nie verklaar word nie; hulle het waarskynlik by die later gebruik gedien as onderskeidingstekentjies vir die voorleser in die samekomst.

Deur foto's van die 33ste kolom, eers in oëbederwende kleinformaat in *The Biblical Archaeologist* van September 1948, bl. 48, dan in groter afdruk in *BASOR* Oktober, bl. 6, was dit moontlik om persoonlike studie te maak van die inhoud van byna die hele beroemde hoofstuk Jesaja 40. Die vergelyking van die manuskrip met ons gebruiklike teks in Kittel se *Biblia Hebraica* was besonder instruktief, sowel wat die skryfwyse van die woorde betref as wat die inhoud aangaan. In totaal het ek op die eerste 29 verse van Jesaja 40 96 verskille met ons gebruiklike Jesajateks opgemerk. Die meeste daarvan betref die skryfwyse. Die manuskripskrywer of 'kopiëe maak besonder veel gebruik van die sogenoemde leesmoeders, daardie medeklinkers wat ook gebruik kan word om klinkers aan te gee, dus van die *scriptio plena*. Selfs die woordjie *kol* in die status constructus gee hy reëlmatig weer met 'n *waw* tussen die k en die l; in *sjceolô* „die holte van sy hand” in vs. 12 word eweso die eerste kort o deur 'n *waw* aangegee; netso die kort u in *huggad* „bekend gemaak” in vs. 21. Die kort i in *jittol* „Hy hef op” in vs. 15 word met 'n ekstra *jod* voorsien. Sulke skryfwyse sou ons ons studente van vandag seker as ernstige vergrype teen die grammatika aanreken, maar hulle het dan ook die meerdere genot van die Masoretiese klinkertekens en van hom aan wie meer gegee is, word ook meer geëis! Opmerklik is ook die skryfwyse *jōmar* „hy sê” tweemaal met *waw alef* (vs. 1 en 25) en selfs eenmaal *tōmar* „jy sê” met *alef waw* (vs. 27). Die naam Jerusalem word met 'n *jod* tussen die laaste twee letters geskryf (vs. 2, 8) wat blykbaar reeds vir hierdie ou tyd wys op die uitspraak Jerusjalajim. Merkwaardig is die gebruik van die *alef* om enigeen van die drie klinkers a, i, o aan die end van 'n woord aan te gee. So vind ons in vs. 2 *ēlēhā* „tot haar” en in vs. 22 *jōsjbēhā* „haar inwoners” uitgaande op 'n *alef*,

die woordjie *ki* „want” of „dat” gereëld en selfs die status constructus *pi* „die mond van” 4 van die 6 maal op hierdie bladsy met ’n *alef* aan die end, en werklik ook eenmaal *lō* „vir hom” (vs. 10, origens die gewone skryfwyse vir die ontkenningwoordjie *lō*).

Teenoor hierdie deurgaanse *scriptio plena* is die 7 gevalle van altans skynbare *scriptio defectiva* des te opmerkliker. So word *gābōah* „hoog” in vs. 9 sonder *waw* en *mōznajim* „weegskale” in vs. 12 en 15 en eweso *gaj* „dal” vs. 4 sonder *alef* geskryf. Dat in *telā’im* „lammers” vs. 11 die gebruiklike *alef* ontbreek kan saamhang met ’n ander uitspraak as wat die Masorete wou aangee. So kan ook *māle’ā* „is vervul” vs. 2 sonder *hē*, *mōsjelā* vs. 10 „heers” sonder *waw*, *zōrā’ū* „hulle is gesaai” vs. 24 sonder *waw* aanduidings wees van ’n ander uitspraak en werkwoordsvorme as wat die Masoretiese teks aan die hand gee. Die tyd ontbreek om nou hierop nader in te gaan.

Vir die geskiedenis van die Hebreeuse grammatika is besonder interessant die afwykende vorme van verskillende pronominale suffixe, soos *lekī* „vir jou (vrouwelik) in vs. 9, i.p.v. *lāk* (waarby die uitgang *-ajkī* i.p.v. *-ajik* in Ps. 103 : 3–5 en 116 : 7 te vergelyke is). Die suffix van die 3de persoon manlik enkelvoud by ’n enkelvoudige selfstandige naamwoord word gewoonlik deur ’n *hē* i.p.v. die gebruiklike *waw* aangegee (vs. 6 *hasdō*, vs. 10 *pe’ullatō*), selfs word *jōdī’ennū* „hy het hom onderrig” in vs. 13 so geskryf. Die merkwaardigste is egter die vorm van die suffix van die 2de pers. manl. meerv. *-kem* en by verba *-tem* wat in die Jesajarol eindig op ’n *hē* en dus blykbaar die vorm *-kēmā* en *-tēmā* vertoon (sien vs. 1 en 9 *elōhēkēmā* „julle God”, vs. 21 *lākēmā* „vir julle”, vs. 26 *ēnēkēmā* „julle oë”, *habīnōtēmā* „julle het verstaan”). Hier mag invloed wees van vroulike suffixvorme van dieselfde persoon wat op enkele plekke ook in die Masoretiese teks voorkom, veral in Esegjël (sien GESENIUS-KAUTZSCH, *Hebr. Grammatik*, 28te Aufl., par. 44k, l, 91f en e, 103f, ook die pron. separatum *’attēnā* viermaal par. 32i, en eenmaal die manlike suffixvorm 3de pers. meerv. *-hēmā* in Eseg. 40 : 16). H. L. GINSBERG wys in sy bogenoemde artikel in die Desember-nummer van BASOR n. 2 op die gebruiklike uitspraak *-kimma* en *-timma* by die Samaritane.

Behalwe vir die Hebreeuse paleografie, ortografie en grammatika verskaf die boekrolle en dan allereers en allermees die Jesajarol ’n menigte nuwe gegewens aangaande die teksinhoud van die betrokke dele van die Ou Testament. In sy artikel „Variant Readings in the Isaiah Manuscript” in die Oktober-nummer van BASOR (wat nie in die Desember-nummer maar wel later voortgesit sal word) gee Prof. MILLAR BURROWS ’n uitgebreide belangwekkende oorsig oor die variante tekslesings van die manuskrip soos vergeleke met die Masoretiese teks en ander ou teksgetuies soos die Septuaginta, die Targoems, die Vulgata ens. Dit blyk dat die kopiïis, net soos al sy kollega’s, onderhewig was aan gesig- en gehoorfoute, waardeur letters en woorde en somtyds hele verse oor-

g:slaan, gedeeltelik ook dubbelgeskryf is. Op sommige plekke het 'n tweede en selfs derde hand verbeteringe aangebring. Hierdie oorsig is besonder belangrik veral in drie opsigte; ten eerste bewys die Jesajarol dat die Masoretiese teks oor die algemeen die regte, oorspronklike teksvorm van die Bybelboeke bevat, oor die algemeen beter as die Septuaginta; ten tweede dat waar tog dikwels die Jesajarol met die Septuaginta, die Targoems, die Vulgata en ander ou teksgetuies ooreenstem, hulle lesings in veel gevalle 'n ouer teksvorm as die gebruikelike Masoretiese verteenwoordig—hierdie bevinding is 'n uitnemende korrek-tief teen die huidige neiging om so min of meer by die Masoretiese Hebreeuse teks te sweer, 'n neiging waar ook bv. EERDMANS se laaste werke aan mank gaan; die ou vertalings bly 'n noodwendige hulpmiddel in die vasstelling van die oorspronklike teks. Ten derde—en dit is een van die merkwaardigste resultate van hierdie verrassende ou handskriftevonds—word 'n hele aantal konjektore (gissinge) wat die Outestamentiese wetenskap in die loop van sê die laaste anderhalwe eeu gemeen het te moet maak tot herstel van die oorspronklike teks, wonderbaarlik deur hierdie manuskrip gesteun—'n bewys van die reg en plig van die so veel gesmade konjekturaalkritiek en van die gesonde wetenskaplike insig en metode van vele Outestamentiese kritici. Andersyds waarsku die Jesajarol netsoos die Habakkuk-kommentaar deur hul hoë ouderdom teen 'n te laat datering van die jongste stukke van hierdie profetiese geskifte soos 'n tydlang deur party kritici voorgestaan, al behoef dit ons nie tot so skamper opmerkings as van GINSBERG teen die „modern pundits” van die Outestamentiese wetenskap te verlei nie en is daar o.i. niks „amusing” in misgrepe van hulle nie (sien noot 6 van sy genoemde artikel in BASOR, Desember 1948).

Met moeite onthou ek my van 'n vermelding van die vernaamste deur BURROWS opgesomde variante en konjektore wat deur die Jesajarol gekonfirmeer is, veral van die in die bekende hoofstukke 1, 37 (in verband met die siekte en psalm van Hiskia) en 53, die hoofstuk van die Lydende Kneg van die Here, voorkomende. Ek wil slegs noem die wat ek nie by BURROWS vermeld gevind het nie maar self in Jes. 40 opgemerk het. Onder die ongeveer 15 kleiner teksvariante kom daar in die 33ste kolom twee voor wat reeds lankgelede as die oorspronklike lesing vermoed is. In vs. 6 lees die Masoretiese teks *qôl 'ômēr qerā we 'āmar mā 'eqrā* „'n Stem sê: Roep! En hy vra: Wat moet ek roep?”. Die „hy” gee hier moeilikheid; wie is hy? Dit kan nie dieselfde stem wees wat eers genoem is nie. Wat dan? 'n Ander geheimsinnige hemel-of engelstem? Die Septuaginta en Vulgata vertaal inplaasvan „hy sê” „ek het gesê” (*eipa, dixi*); die Hebreeuse konsonante kan ewegoed *wā'ōmar* as *we'āmar* gelees word. Die Jesajarol lees nou egter die woord met 'n *waw* in die midde en 'n *hē* aan die end, wat nie anders gelees kan word nie as *wā'ōmerā* „en ek het gesê”. Dis dus die profeet wat op die Godsstem geantwoord het en gevra: Wat moet ek roep (of

predik)? Aan die juisheid van die Septuagintalesing kan nou geen geregverdigde twyfel meer bestaan nie. 'n Tweede geval het ek in vs. 10 opgemerk, waar die Hebreuse teks van „Kyk, die Here HERE sal kom as 'n sterke” met moeite uit die Hebreuse grammatika verklaar kan word. Die ou vertalings (Septuaginta, Targoem, Siriese en Vulgata) lees „met sterkte” of „met krag” wat in die Hebreuse *behōzeq* i.p.v. *behāzāq* is. Kittel editio secunda wil hierdie lesing oorneem, die tertia set egter 'n vraagteken daarby; in die pas ontdekte Jesajarol is daar weens die gebruik van die scriptio plena geen twyfel aan wat die skrywer van die manuskrip wil lees nie; hy skryf *behōzeq* met 'n *waw* tussen die h en die z en verteenwoordig dus duidelik die Septuaginta en ander se lesing.

Ook die Habakkuk-kommentaar gee in die skrifgedeeltes wat hy aanhaal interessante variante op die Masoretiese teks. Twee van die deur my opgemerktes haal ek aan. In H. 1 : 8 het die herhaling van die woordjie *pārāsĵaw* „sy ruiters” gewoonlik bevreemding gewek; nou lees ons hier egter inplaas van die eerste *pārāsĵaw* die werkwoord *jifresū* of *jippāresū* „hulle versprei (hulle)” waardeur ons die veel aanneemliker teks kry: „sy ruiters kom in galop, versprei hulle, kom van ver aangevlieg soos 'n arend wat neerskiet om te verslind”. In vs. 9 het die Hebreuse woorde *megammat penēhēm qādīmā* reeds veel hoofbreke gegee; die Afrikaanse vertaling „die rigting van hulle gesigte is vorentoe” maak geen sin, 'n leër sal tog nie met hulle gesigte agtertoe marsjeer nie! ORELLI het reeds in 1908 voorgestel om te lees *megammat pānāw miqqādīm* „die aanstorm van sy front is sterker as van die Oostewind” (waarby die nuwe vertaling van die Nederlandse Bybelgenootskap met kleine wysiging aansluit: „het aanstormen van hun voorhoede is een Oosten wind”). Die pas ontdekte Habakkuk-kommentaar lees duidelik *pānāw*, neem *hem* as 'n aparte woordjie (waarmee die kopiïs blykbaar geen raad geweet het nie) en—wat die belangrikste is—skryf *qādīm* sonder die uitgang—*ā* (die *hē* van die rigting). Hiermee word die lesings sowel van ORELLI as van die Ned. Bybelgenootskap aanmerklik gesteun en van konjektore tot teksvariante verhef en tegelyk een van die grootste besware teen die vermelding van die Kaldeërs as die aanvalsmag in vs. 6 opgehef.

Met hierdie voorbeelde is die belang van die gevonde boekrolle vir die herstel van die Bybelteks van die boeke Jesaja en Habakkuk seker voldoende bewys. Watter belangrike materiaal vir die Psalmeteks nog te verwagte is uit drie van die rolle in besit van die Hebreuse Universiteit word met spanning tegemoet gesien. In sy bogenoemde artikel in BASOR, Desember 1948 gee H. L. GINSBERG informasie oor 4 van die 6 rolle van die Hebr. Universiteit, ontleen aan 'n eerste oorsig van hulle inhoud deur Dr. E. L. SUKENIK. In 'n geskrif van 42 bls. kwarto-formaat met 13 plate in die Hebreuse taal met die titel *Megillôt Genūzôt: mittōk genizā qedūmā sjēnimse'ā bemidbar jehūdā* („Gebêre Rolle: uit 'n

oeroue bēreplek wat in die woestyn van Juda gevind is”) waarvan GINSBERG toegestaan is ’n kopie in Amerika te bestudeer (ander kopieë skyn na Amerika gestuur te gewees het, maar had by die skrywe van GINSBERG se artikel nognie aangekom nie) het SUKENIK bekend gemaak dat 3 van die rolle blykbaar een geskrif bevat wat hy genoem het „The Scroll of Thanksgiving Songs” („Die rol van dankliedere”). Twee van hierdie dankliedere se teks het SUKENIK gepubliseer en GINSBERG merk op dat hulle styl gelyk op die van die Bybelse dankpsalms meer as op die van die Joodse gebede uit vroeër tye en seker meer as op die van die later Joodse *paitānīm* of geestelike liedere-dichters. Prof. P. A. H. DE BOER (Leiden) het van hierdie twee psalms ’n vertaling in Nederlands met Outestamentiese parallelle gegee (sien *Nederlands Theologisch Tijdschrift*, III, 3, Febr. 1949, bl. 202–204).

Slegs enkele opmerkings nog oor die ander rolle virsover hulle oopgerol en informasie oor hulle beskikbaar is (een van die 5 uit die besit van die Siriese klooster was totsover te bros om oop te rol en oor twee van die 6 van die Hebr. Universiteit is nog geen gegewens verskaf nie). Vir die Bybelondersoek is die Habakkuk-kommentaar uiteraard die belangrikste. Duidelike foto’s van die linker res van wat waarskynlik die eerste kolom was en van die begin van die tweede kolom en weer van die linker helfte van die tweede, die gehele derde en die beginwoorde van die reëls van die vierde kolom het in die Septembernummer van *The Biblical Archaeologist* en die Oktobernummer van BASOR verskyn. Reeds daar kon gesien word hoe die kommentaar ingerig is. Eers kom die aanhaling van een of meer reëls of verse van die Bybelteks dan volg na die woordjies *pisjrō ‘al* „sy betekenis betref (fende)” of *pesjer haddābār ‘al* „die betekenis van die woord betref (fende)” of variante terme die verklaring van die kommentator. Reeds hierdie eersgepubliseerde foto’s, met 3 van die 13 kolomme van die rol gedeeltelik leesbaar, het die groot verrassing gebring dat die aanvalsmag wat in Habakkuk aangekondig word en in die Masoretiese teks vs. 6 die Kaldeërs heet verklaar word as „die Kittiiërs wat kom uit die verte van hulle eilande (of kuslande)”. Met Kittiiërs bedoel die Ou Testament die bewoners van die Griekse eilande en kuste. Plotseling verrys hier die gees van die Duitse Outestamenticus BERNHARD DUHM wat in 1906 die hipotese gemaak het dat i.p.v. Kaldeërs Kittiiërs gelees moes word, ’n onderstelling deur vele eksegete aanvaar en bv. deur SELLIN in die eerste druk van sy kommentaar op die Twaalf Profete geesdriftig aangehang en verdedig. ’n Dergelike ooreenstemming tussen ’n hooggeleerde kritikus uit die 20ste eeu na Chr. en ’n eerwaarde Skrifverklaarder uit die 2de of 1ste eeu voor Chr. stem tot verbasing, lyk ’n geval van uiterstes wat mekaar raak en is opsigself nog nie ’n bewys van die juisheid van albei se opvattinge nie. Die ou Joodse kommentaar het getrouelik die woord wat hy in sy Bybelteks gevind het weergegee, nl. Kaldeërs (met die origens baie interessante skryfwyse van ’n *alef* voor die meervoudsuitgang, wat blyk-

baar die uitspraak *Kasdā'im* i.p.v. die gebruiklike Outestamentiese *Kasdim*, tweemaal *Kasdijm* weergee). Maar hy verstaan onder die Kaldeërs die Grieke van sy eie dae. Sy kommentaar is nie 'n modern-wetenskaplike *e mente auctoris* nie, maar 'n direkte toepassing van die Bybelwoord op die omstandighede en gebeurtenisse van sy eie dae. GINSBERG wil dan ook liever praat van 'n midrasj op Habakkuk as van 'n kommentaar.

In die Desembernummer van BASOR gee Dr. BROWNLEE 'n volledige baie oorsigtelike vertaling van die hele Habakkukrol met verklarende aantekeninge, asook 'n afskrif in Hebreeuse letters van die eerste twee kolomme, waardeur die kennismaking met hierdie interessante Bybelboekverklaring nou baie vergemaklik is. Reeds in die eersgepubliseerde teksgedeeltes het naas die Kittiers die figuur van die *môrē sèdeq* die „leraar van geregtigheid” opgeval, wat die kommentaar verstaan onder die *saddiq*, die „regverdige” van H. 1 : 4. Hy verstaan die hele stryd van die boek Habakkuk as die van die „leraar van geregtigheid” en sy medegenote in die verbond van God teen die Grieke en veral teen 'n priester wat hy die „goddelose priester”, „die man van leuen” noem. Hierdie stryd en die gebruikte uitdrukkinge en die hele gees van die kommentaar herinner besonder sterk aan die ewe merkwaardige geskryfte wat S. SCHECHTER in 1910 in die *genizā* of rommel- en stoorkamer van die Esra-sinagoge in Oud Kairo ontdek het en wat afkomstig is van 'n wetsgetroue, anti-Griekse, eskatologiesgesinde gemeenskap, groep of sekte uit die Jodedom van die voor-Christelike tyd, wat hulself „die Gemeente van die Nuwe Verbond” noem en wat na groot stryd met die Hellenisties-gesinde priesterskap van Jerusalem uitgewyk het na die land van Damaskus ('n gemaklik toeganklike vertaling met verklarende aantekeninge van hierdie geskryfte gee bv. W. STAERK, *Die jüdische Gemeinde des Neuen Bundes in Damaskus*, in *Beiträge zur Förderung christlicher Theologie*, her. von A. SCHLATTER u. W. LUTGERT, Gütersloh, 1922). Waarskynlik het die uitwyking na Damaskus plaas gevind in die eerste helfte van die 1ste eeu voor Chr. toe die Hasmoneërvorste aan hulle afkoms uit die Makkabeërgeslag ontrou geword, met die Grieksgesindes saamgewerk en die wetsgetroues begin onderdruk het (vgl. bv. L. GINSBERG by STAERK, *t.a.p.* bl. 97f.). Sy voorgeskiedenis lê dan in die 2de eeu, waaruit die Habakkukkommentaar afkomstig kan wees.

'n Ander reeds vermelde dokument is die genoemde „Sektariese dokument” waarvan in die Oktobernummer van BASOR bl. 10 'n duidelike foto van wat waarskynlik die 1ste kolom is, verskyn. Dit skyn 'n soort disiplineboek of ordereëls van die gemeenskap te bevat en gee in bewoordinge wat dikwels aan Deuteronomium herinner voorskrifte, beloftes en vervloekinge in verband met die toetreding tot die gemeenskap, wat hulle blykens die onderskeiding in Israel, die seuns van Aäron en die Leviëte, as die kern of inbegrip van die ware Israel beskou. Interessant is die uitdrukkinge „die heerskappy van Belial” en „die kinders

van die lig en die kinders van die duisternis”, wat aan die Nuwe Testament herinner.

Die laasgenoemde teenstelling beheers ook die rol wat aan die Hebreeuse Universiteit behoort en wat Dr. SUKENIK betitel het „Die rol van die oorlog van die kinders van die lig met die kinders van die duisternis”. Uit die skaarse gegewens aangaande hierdie rol is dit nie moontlik om te beslis of dit ’n apokaliptiese geskrif is, of reëls bevat vir die gedrag en gebruike by ’n historiese stryd. GINSBERG dink selfs aan die moontlikheid dat die inhoud terug gaan tot die Makkabese bevrydingsstryd, teen die midde van die tweede eeu. Dis moontlik dat die Rol van Dankliedere ook by hierdie geskrif behoort. Die stryd gaan volgens ’n aanhaling van SUKENIK teen die leërmag van Belial, die bende van Edom, Moab, die kinders van Ammon, Fillistea en die bendes van die Kittiërs van Assur. Die laaste is sonder twyfel die Siriese Grieke, die Seleuciede. Elders word ook die Kittiërs van Misrajim d.i. die Egiptiese Grieke, die Ptolomeë genoem. Hierdie vermeldings is natuurlik uiters belangrik voor die datering van die geskrif, Eers die volledige publikasie van die rol sal waarskynlik die definitiewe tydsbepaling moontlik maak.

Saamvattend kan ons dus sê dat die gevonde boekrolle die (of ’n deel van die) biblioteek bevat van ’n Joodse gemeenskap, groep of sekte wat ’n toevlug gesoek het in die onherbergsame woestyn van Juda aan die Noordwestelike kant van die Dode See, ’n Skrif- en wetsgetroue, krygshaftige en in eskatologiese spanning lewende gemeenskap uit die 2de en 1ste eeu voor Chr. „Ons kennis van die binnekerklike verhoudinge van die ouere Jodendom en veral van die sektariese beweginge daar onder is soos bekend baie skamel” skryf STAERK in 1922 (t.a.p. bl. 7); „nie eers oor die groter en ingrypende verskille, soos hulle deur die name Samaritane, Sadduseërs, Essene, Therapeute aangedui word, weet ons meer as enkele gegewens nie . . . Des te waardevoller is elke vermeerdering van historiese bronne.” Hierdie woorde was 25 jaar later nog ewe waar.

Nou het egter plotseling sulke dringend nodige nuwe bronne aan die lig gekom, ’n fontein in die wildernis, ’n verrassende vonds wat verfrissende aandag wek en sowel vir die Hebreeuse paleografie as spelling en grammatika, vir Bybelondersoek en die geskiedenis van Skrifverklaring, en vir ons onvolledige kennis van die twee eeue van Joodse godsdienstige lewe wat aan die Christendom voorafgaan, en dus ook vir die Christendom en die verstaan van die Nuwe Testament, van groot belang is. Naas ’n verrassende vonds het ons dit ’n grootse taak genoem. Hier is inderdaad werk vir jare, vir ’n hele geslag van ondersoekers. Mag van hulle ook onder die kragte van jong Suid-Afrika, van die Universiteit van Pretoria, en besonderlik van sy Teologiese Fakulteit gevind word!

Pretoria, 28 Februarie 1949.

B. GEMSER.